

გიორგი გომოლაშვილი

**დედაენის პრობლემა
კომუნისტურ ეპოქაში და... დღეს**

XX საუკუნე საქართველოს ისტორიაში მძიმე საუკუნე იყო; ბოლშევიკურმა მმართველობამ, კომუნისტურმა რეჟიმმა უმძიმესი შედეგები მოგვითანა. ეს ისტორიაა, რომლის შესახებაც ბევრი იქვა, ბევრიც ითქმება... უფრო მეტად ავზე ვსაუბრობთ; თუმცა კარგიც გვაქვს სათქმელი იმ ეპოქაზე და ნუ დავიშურებთ კეთილ სიტყვას... ჩვენ ქართული ენის თაობაზე გვინდა ვისაუბროთ... რამდენადაც უცნაურად უნდა ჟღერდეს, ვიტყვი: **დედაენაზე ზრუნვა ბოლშევიკებისაგან უნდა ვისწავლოთ!..**

გადავხედოთ ისტორიას:

XIX საუკუნის II ნახევარში იწყება ქართული ენის მიერ დაკარგული სივრცის დაბრუნება: მთელ ქვეყანაში გაიხსნა ორ- და ოთხკლასიანი ქართული სამრევლო სკოლები, აღდგა ქართული თეატრი, გამოვიდა ქართულენოვანი ჟურნალ-გაზეთები...

1918 წლის იანვარში ქართული უნივერსიტეტის გახსნამ ქართული ენა აქცია უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების ენად...

და ეს გზა — ქართული ენის მიერ სახელმწიფო ენის სტატუსის მოპოვებისა — დასრულდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ (1918 წ. 26 მაისი): **საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო ენად ქართული გამოცხადდა.**

საქართველოს პირველი კონსტიტუცია მიღებულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ **1921 წლის 21 თებერვალს.**

კონსტიტუციის I თავის მე-3 მუხლი ასე იკითხებოდა:

„საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული ენა“.

ეს არის ქართული სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში პირველი კონსტიტუცია და პირველი საკონსტიტუციო ჩანაწერი ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის შესახებ.

სამწუხაროდ, დამოუკიდებელ საქართველოსა და მის კონსტიტუციას დიდი დღე არ ეწერა: როგორც ვთქვით, კონსტიტუცია 1921 წლის 21 თებერვალს მიიღეს; ოთხ დღეში, 25 თებერვალს, რუსეთმა საქართველოს ანექსია მოახდინა...

შეიქმნა **საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა**. ახლადშექმნილი საქართველოს სსრ-ის კონსტიტუცია მიღებულ იქნა 1922 წელს. **ქართულს სახელმწიფო ენად** ეს კონსტიტუციაც აცხადებს:

„თავი II. მუხლი 6.

საქართველოს სსრ რესპუბლიკის სახელმწიფო ენად ითვლება ქართული ენა. ყველა ცენტრალურ სახელმწიფო დაწესებულებათა რეზიდენციად — ქ. ტფილისი“.

აქ ყურადღებას მივაქცევთ სიტყვას **ითვლება**. ეს არ არის კონსტიტუციის ენა: ჩვეულებრივ წერენ: „სახელმწიფო ენა არის“. აქ წერია: „სახელმწიფო ენად ითვლება“. ვფიქრობთ, აქ მინიშნება უნდა იყოს სწორედ წინა კონსტიტუციაზე; ასევე სიტყვა **ითვლება** იგულისხმება დედაქალაქთან დაკავშირებულ ამ მუხლშიც. გააზრება ასეთი უნდა იყოს: დედაქალაქი იყო და იქნება თბილისი; სახელმწიფო ენა იყო და იქნება ქართული. ასე რომ, ბოლშევიკური კონსტიტუცია ეფუძნება და აგრძელებს იმ ტრადიციას, დემოკრატიული საქართველოს კონსტიტუციამ რომ დაამკვიდრა.

რა გვადლევს ამ დასკვნის გაკეთების საფუძველს? — აი, რა:

ბოლშევიკური ხელისუფლება თავიანთი კონსტიტუციის მიღებამდე საუბრობს ქართულ ენაზე, როგორც სახელმწიფო ენაზე. ჩვენ ხელთა გვაქვს **რეკომის** მიერ გამოცემული ერთი ასეთი **ბრძანება**: „**სახელმწიფო ენა საქართველოში**“. ბრძანება გამოქვეყნდა გაზეთ „კომუნიზმი“ ბოლშევიკური კონსტიტუციის მიღებამდე. მოვიყვანთ ამ საინტერესო დოკუმენტის სრულ ტექსტს:

„**მიუხედავად რეკომის არა ერთხელ გამოცემული ბრძანებისა, რომ საბჭოთა სოციალისტურ საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა არის ქართული და საქართველოს ყველა დაწესებულება როგორც სახელმწიფო, ისე საზოგადო, ვალდებულია სასტიკად ასრულონ ეს ბრძანება. ქალაქ თბილისში მაინც იჩენს თავს პროვოკაციული მოქმედება აღნიშნული ბრძანების წინააღმდეგ: იყო შემთხვევა ქართული ენის გაძევების სურვილისა ზოგიერთი დაწესებულებიდან.**

რეკომი ერთხელ კიდევ ბრძანებს, სასტიკად ასრულებულ იქნას მისი ბრძანება და მოისპოს პროვოკაცია მშრომელთა უფლებისა, რომელიც არა თუ არ ცდილობს საქართველოს და მის თვითგამორკვევის მოსპობას, არამედ თავის მიზნად ისახავს სახელმწიფო ენის დაცვასთან ერთად, გააძლიეროს და ცხოვრებაში გაატაროს საქართველოს მშრომელთა სრული თვითგამორკვევა.

უკანასკნელ დროს, გამოჩნდნენ პროვოკატორები, რომლებიც შლიან დუქნების და სხვა საზოგადო დაწესებულებებიდან ქართულ წარწერებს. უკვე რამოდენიმე კაცი ამისთვის დაპატიმრებულია და მიიღებენ ღირსეულ სასჯელს.

რეგოში აფრთხილებს ყველას, რომ ამისთანა პროვოკაციული მოქმედებისათვის, რომელიც ასუსტებს საბჭოთა მთავრობას საქართველოში, სასტიკად იქნებიან დასჯილნი“. ბრძანებულება გამოქვეყნდა 1922 წლის მარტის ბოლოს გაზეთ „კომუნისტის“ მე-11 ნომერში.

ასე რომ, კონსტიტუციის მიღებამდე ბოლშევიკები საუბრობდნენ ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, შესახებ და, რაც მთავარია, ძალიან მკაცრ ღონისძიებებს ატარებდნენ მის დასაცავად. პრინციპულია ხელისუფლების პოზიცია ქართული ენის მოვლა-პატრონობის უბანზე. იქმნება ტერმინოლოგიური კომისიები; სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი სახელმწიფო კომისია, მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე ხელმძღვანელობს ამ კომისიას; გამოიცემა სალიტერატურო ენის ნორმათა კრებულები, განმარტებითი, ორთოგრაფიული თუ სხვა სახის ლექსიკონები; იქმნება ქართული ენის კათედრები, ინსტიტუტები და ასე შემდეგ. ცხადია, დეტალურ ჩამოთვლას აზრი არა აქვს: ყველამ ყველაფერი ვიცით თითქოს... ასე გაგრძელდა ნახევარ საუკუნეზე მეტხანს; ვითარების შეცვლის საფრთხე 1978 წელს გაჩნდა:

1978 წლის კონსტიტუციის პროექტით შემოთავაზებული ვარიანტი იყო **მცდელობა ქართული ენისათვის სახელმწიფო ენის სტატუსის ჩამორთმევისა**.

ქართული საზოგადოება მზად აღმოჩნდა ამ შემოთავაზებისათვის: არ მიიღო. მეტიც, აშკარად და მკვეთრად დაუპირისპირდა.

საკმაოდ ხანგრძლივი საჯარო განხილვა მოეწყო კონსტიტუციის პროექტისა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ენათმეცნიერების ინსტიტუტი და მწერალთა კავშირი იყვნენ მოთავენი ამ განხილვებისა. სტუდენტ-ახალგაზრდობა ჩაერთო აქტიურად და 1978 წლის 14 აპრილს, როცა დაინიშნა ამ პროექტის განხილვა საკანონმდებლო ორგანოში, მოეწყო გრანდიოზული მასობრივი დემონსტრაცია. დემონსტრანტები დაიდრნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან და მიაღწენ საკანონმდებლო ორგანოს.

ხალხის ძალისხმევამ შედეგი გამოიღო: საბჭოთა იმპერიამ უკან დაიხია; კომუნისტურმა პარტიამ ხალხს ანგარიში გაუწია; კონსტიტუციის პროექტში წარმოდგენილი 75-ე მუხლი შეიცვალა და საბოლოოდ ასეთი სახე მიიღო:

„საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა არის ქართული ენა.

საქართველოს სსრ რესპუბლიკა ახორციელებს სახელმწიფო ზრუნ-

ვას ქართული ენის ყოველმხრივი განვითარებისათვის და უზრუნველყოფის მის ხმარებას სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანოებში, კულტურის, განათლებისა და სხვა დაწესებულებებში.

საქართველოს სსრ რესპუბლიკის ამ ორგანოებსა და დაწესებულებებში უზრუნველყოფილია თავისუფალი ხმარება რუსული და სხვა ენებისა, რომლებითაც მოსახლეობა სარგებლობს, რაიმე პრივილეგია ან შეზღუდვა ამა თუ იმ ენის ხმარებაში არ დაიშვება“.

და მდგომარეობა კიდევ უფრო სასიკეთო გახდა ქართული ენისთვის:

1978 წლის 14-მა აპრილმა, როგორც ჩანს, ხელისუფლება ჩააფიქრა და ამ თარიღის წლისთავზე, 1979 წლის 10 აპრილს, მიღებულ იქნა საქართველოს კომპარტიის ცკ-ისა და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს ერთობლივი დადგენილება „**რესპუბლიკის სასწავლებლებში ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მდგომარეობისა და გაუმჯობესების ღონისძიებათა შესახებ**“. ცნობა დადგენილების მიღების თაობაზე გამოქვეყნდა 12 აპრილს („კომუნისტი“, № 85, 1979), ხოლო დადგენილების ვრცელი მიმოხილვა გამოხმაურებებითურთ — მომდევნო დღეს („კომუნისტი“, № 86, 1979). წერდნენ: „ეს უმნიშვნელოვანესი დადგენილება რესპუბლიკის ყოველმა მოქალაქემ უნდა აღიქვას, როგორც **საქმედ ქცევა ქართული ენის კონსტიტუციური სტატუსისა**“ („კომუნისტი“, № 86, 1979).

ეს დადგენილება არ ეხებოდა მხოლოდ ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლებას; აქ მსჯელობა იყო სადისერტაციო ნაშრომთა რუსულად თარგმნის დაფინანსებაზე, გამომცემლობათა და პოლიგრაფიულ საწარმოთა ჩართვაზე ამ საქმეში; „რესპუბლიკური ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებს, საქართველოს სსრ ტელევიზიისა და რადიომაუწყებლობის სახელმწიფო კომიტეტს წინადადება მიეცათ სისტემურად გამოაქვეყნონ მასალები და პრაქტიკაში დანერგონ მიზნობრივი გადაცემები ქართული ენის სიწმინდის დაცვისა და მისი შემდგომი განვითარების საკითხებზე“ და სხვ.

როგორც ვხედავთ: კონკრეტული ღვაწლები მიეცათ ცალკეულ უწყებებსა თუ დაწესებულებებს.

რამდენადაც უცნაურად უნდა ჟღერდეს, საბჭოთა ხელისუფლება ქართულზე, როგორც სახელმწიფო ენაზე აქტიურ ზრუნვას განაგრძობს: 1983 წლის 27 სექტემბერს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა და რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭომ მიიღეს ახალი დადგენილება „**რესპუბლიკის სასწავლო დაწესებულებებში ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მდგომარეობის შესახებ**“ საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტისა და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 10 აპრილის დადგენილების შესრულების მიმდინარეობისა და ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების და შესწავლის სრულყოფის, ქართული სალიტერატურო ენის შემდგომი განვითარების დამატებით ღონისძიებათა შესახებ“. დადებითი შედეგი ამ დადგენილებებს აშკარად ჰქონდა; თუნდაც

ის, რომ უმაღლეს სასწავლებლებში „ყველა ფაკულტეტსა და ყველა სპეციალობაზე“ შემოდებულ იქნა ქართული ენისა და ქართული მეტყველების კულტურის კურსი და სხვ...

ცოტა მოგვიანებით ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მაშინდელი ხელმძღვანელობის ინიციატივით შემუშავდა და 1988 წლის 3 ნოემბერს გამოქვეყნდა (გაზეთი „კომუნისტი“) **ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის** პროექტი. პროექტის განხილვამ 9 თვეს გასტანა. უნდა აღინიშნოს, რომ პროგრამამ პროექტის გამოქვეყნებისთანავე დაიწყო მუშაობა (მხედველობაში გვაქვს უწყებრივი რუსული დოკუმენტაციის გაქართულება, არაქართველთათვის ქართული ენის შემსწავლელი ჯგუფების გახსნა და მისთანანი)...

ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამა დამტკიცდა 1989 წლის 15 აგვისტოს, გამოქვეყნდა 25 აგვისტოს.

მთავრობის დადგენილებაში ეწერა: „...2. დაევალოს რესპუბლიკის ყველა პარტიულ, საბჭოთა, სამეურნეო, ადმინისტრაციულ და საზოგადოებრივ ორგანიზაციას უზრუნველყონ ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა განუხრელი და დროული შესრულება. 3. ყველა ორგანიზაციამ, რომელიც დაკავშირებულია აღნიშნული პროგრამის შესრულებასთან, ორი თვის ვადაში დაამუშაოს და წარუდგინოს საქართველოს მინისტრთა საბჭოში კონკრეტული წინადადებები, მათი რეალიზაციის ვადების ჩვენებით“ („კომუნისტი“, 25 აგვისტო, 1989).

ამ პროგრამას იმიტომ მივაქცევთ ასეთ ყურადღებას, რომ **ის არის გამოხატულება ქართულზე, როგორც სახელმწიფო ენაზე, ზრუნვისა**. ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამა უაღრესად სერიოზული დოკუმენტი იყო. ფაქტობრივ, **ეს იყო მცდელობა სახელმწიფო ენის სტატუსის უზრუნველყოფისა**. მოვიყვან ამ პროგრამის I თავს, რომელსაც ჰქვია „**ქართული ენის კონსტიტუციური სტატუსი**“:

„1. ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, უზრუნველყოფა, კონსტიტუციური სტატუსის უზრუნველყოფა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ყველა სახის პარტიულ, საბჭოთა, ადმინისტრაციულ, სამეცნიერო-სასწავლო, კულტურულ, სამეურნეო დაწესებულებებსა და საწარმოებში, საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში.

2. საქართველოს სსრ უმაღლეს საბჭოსთან კომისიის შექმნა შესაბამისი უფლებამოსილებით — კონტროლი გაუწიოს ქართულის, როგორც რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის, ფუნქციონირებას.

3. საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული ქართული სალიტერატურო ენის მუდმივი სახელმწიფო კომისიის შექმნა შესაბამისი უფლებამოსილებით — კონტროლი გაუწიოს ქართული ენის ფუნქციონირებასა და სიწმინდის დაცვას; შეიმუშაოს ქმედითი ღონისძიებანი სალიტერატურო ენის ნორმათა დასამკვიდრებლად.

4. რესპუბლიკის ყველა ქალაქსა და რაიონულ ცენტრში სახალხო დეპუტატთა საბჭოების აღმასრულებელ კომიტეტებთან ქართული ენის ფუნქციონირებისა და სიწმინდის დაცვის საზედამხებდევლო და საკონსულტაციო კომისიების შექმნა.

5. ქართულ ენაზე ყველა დარგის სამეცნიერო და სასწავლო ლიტერატურის (მათ შორის — სადისერტაციო ნაშრომების) შექმნისა და გამოცემის ორგანიზაცია.

6. რესპუბლიკაში მცხოვრები ქართული ენის არმცოდნე მოქალაქეთათვის ქართული ენის დასაუფლებლად ხელშემწყობი პირობების შექმნა (ფინანსური და სასწავლო-მეთოდური უზრუნველყოფა) ყველა დაწესებულებასა და საწარმოში.

7. „ქართული ენის დღის“ დაწესება (ამ დღეს შეჯამდება, თუ რა გაკეთდა წლის განმავლობაში ქართული ენის ფუნქციონირების, შესწავლისა და სწავლების საქმეში, გამოიცემა ერთდროული გაზეთი „დედაენა“).

ეს პირველი თავია პროგრამისა. სულ ათი თავისაგან შედგებოდა პროგრამა. გათვალისწინებული იყო ყველა სფერო. ყველა პუნქტს ჰყავდა შემსრულებელი და მაკონტროლებელი (ჩვეულებრივ მინისტრთა საბჭო და უმაღლესი საბჭო, მეცნიერებათა აკადემია...).

ვეფქრობთ, ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის შესახებ ზრუნვის სერიოზული გამოხატულება იყო ამ პროგრამის მიღება. შეგახსენებთ, 1989 წელია! სამწუხაროდ, პროგრამამ დიდხანს ვერ იციცხლა — გაჰყვა საბჭოთა ხელისუფლებას...

1991 წელს საქართველომ აღიდგინა ეროვნული დამოუკიდებლობა.

1994-95 წლებში იყო მცდელობა ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის გადამუშავებისა და აღდგენისა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერ მოხერხდა...

1995 წლის 24 აგვისტოს მიღებულ იქნა დამოუკიდებელი საქართველოს ახალი კონსტიტუცია.

კონსტიტუციის მე-8 მუხლი: „**საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული ენა; აფხაზეთში აგრეთვე აფხაზური**“.

1995 წლის 27 იანვარს გამოქვეყნდა სახელმწიფოს მეთაურის ე. შვეარდნაძის განკარგულება: „უკანასკნელი 5-6 წლის განმავლობაში ფაქტობრივ არ მოქმედებს რესპუბლიკის მთავრობასთან არსებული ქართული ენის მუდმივი სახელმწიფო კომისია, რაც დღევანდელ პირობებში არსებითად აფერხებს თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დამკვიდრებას, მის შემდგომ განვითარებასა და მეცნიერულ შესწავლას.“

1. მიღებულ იქნეს საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის წინადადება აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით და განახლდეს ქართუ-

ლი სალიტერატურო ენის მუდმივი სახელმწიფო კომისიის საქმიანობა საქართველოს სახელმწიფო მეტაურის თავმჯდომარეობით...”

ქართული ენა კონსტიტუციურად სახელმწიფო ენად რჩება, თუმცა მისი კონსტიტუციური სტატუსის განხორციელებას მრავალი პრობლემა ექმნება დღევანდელ საქართველოში. არის რეგიონები — აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი, ჯავახეთი, ქვემო ქართლის დიდი ნაწილი — სადაც ქართული, როგორც სახელმწიფო ენა, ფაქტობრივად, ვერ ფუნქციონირებს.

პრობლემას ქმნის ისიც, რომ 1995 წელს შექმნილი ქართული ენის სახელმწიფო კომისია 2004 წლიდან აღარ ფუნქციონირებს.

1997 წელს შეიქმნა სახელმწიფო ენის სახელმწიფო პალატა, რომელიც უნდა ყოფილიყო სახელმწიფო ენის „აღმასრულებელი სამსახური“... 2004 წელს სახელმწიფო ენის სახელმწიფო პალატა დაიხურა, მიზეზი არცთუ ნათელია...

1995 წელს პარლამენტში შეიქმნა ქართული ენის ქვეკომიტეტი. არსებობდა სერიოზული დასაბუთება ამგვარი ქვეკომიტეტის არსებობის აუცილებლობისა. ბოლო ორი მოწვევის პარლამენტში ეს ქვეკომიტეტი აღარაა.

დაიხურა ყველა რადიო და ტელეგადაცემა, რომელიც ქართულ ენას ეძღვნებოდა...

უამრავი პრობლემაა რეკლამასთან დაკავშირებით, ბეჭდვით თუ ელექტრონულ მედიაში...

სერიოზული პრობლემები არის სახელმწიფო ენის გამოყენების თვალსაზრისით განათლების სფეროში; და სხვა... და სხვა...

ყოველივე ეს ერთ ფაქტზე მიანიშნებს: **მხოლოდ კონსტიტუციის მე-8 მუხლის არსებობა სახელმწიფო ენის პრობლემას ვერ მოაგვარებს.** უპირველეს ყოვლისა, **საჭიროა აღდგეს სახელმწიფო ენის სახელმწიფო კომისია**, რომელიც **შეიმუშავებს სახელმწიფოს ენობრივ პოლიტიკას**; რომლის წყალობითაც სახელმწიფო თუ არასახელმწიფო ენებს საქართველოში თავისი ადგილი მიეჩინება; სერიოზული ყურადღება არ მოაკლდება...

ყოველ შემთხვევაში დღეს სანატრელი ხდება ის მდგომარეობა, კომუნისტურ ეპოქაში რომ ჰქონდა ქართულ ენას... დიახ, ბოლშევიკების ზრუნვა დედაენის პრობლემებზე სამაგალითოდ გვეჩვენება დღესაც...